Черковно-училищнитѣ работи въ Чепеларе отъ заселването на селото до 1873 година.

Отъ В. Дѣчовъ.

Продължение отъ II кн.

Когато Рупчоското християнско население се почувствувало до нѣгдѣ свободно подъ властьта на Кара Ибрахима, първата му длъжность била, да се погрижи за духовнитѣ си нужди. Съ разрѣшението на новия прѣдставитель на държавната власть, нѣколцина по-видни християни отъ всичкитѣ Рупчоски села се прѣдставили на Пловдивския Митрополитъ, съ молба да праща по-често свещеници въ Рупчоскитѣ села, защото отъ много години не виждали духовно лице. Митрополитътъ имъ отговорилъ, че по причина на размирнитѣ врѣмена и разбойничествата по пжтищата, вънкашни (Пловдивски и Станимашки) свещеници се страхуватъ да обикалятъ Рупчосъ; но за да не остава населението безъ духовникъ, най-добрѣ ще е самò населението да си намѣри нѣкое мѣстно лице, което „знае малко да чете и да пише", за да бжде ржкоположено за свещеникъ[1]).

Между всички Рупчоски „грамотни" християни билъ избранъ за свещеникъ нѣкой си Никола отъ с. Широка-лжка, дѣдо на посетнѣшния свещеникъ Никола Узунски и прадѣдо, по майка, на Чепеларския свещеникъ Маринъ Г. Караджовъ. Първиятъ Рупчоски духовникъ отъ чисто българско произхождение, свещеникъ Никола Широколжшки, е свещенодѣйствувалъ на гръцки езикъ въ всички Рупчоски села отъ 1810 до 1824 година. При него, въ качеството си на псалтъ, е чиракувалъ

[1]) Споредъ разказътъ на стариятъ учитель Георги Н. Найденовъ и бѣлѣжкитѣ на Св. Маринъ Караджовъ.

нѣкой си Кръстю отъ с. Хвойна. Когато священикъ Никола застарѣлъ, замѣстилъ го псалтътъ му Кръстю. Коя година послѣдниятъ се е ржкоположилъ, се незнае, но знае се, че е починалъ прѣзъ 1880 година. Когато и священикъ Кръстю застарѣлъ, ржкоположенъ билъ священикъ Димитъръ отъ с. Павелско, който слѣдъ нѣколко годишно свещенодѣйствуване се прѣселилъ въ Станимака и се погърчилъ. Священикъ Димитъръ до 1835 година посѣщавалъ всички села, но отъ тогава на сетнѣ нему останали за енория само селата въ долния Рупчосъ, защото въ Чепеларе и Широкалжка били съградени черкви, та се образували отъ тия села отдѣлни енории съ отдѣлни священици. Къмъ Павелската енория били причислени селата Павелско, Хвойна, Малево, Орѣхово, Косово (Шайтаново), Югово и Нарѣченъ: а къмъ Широколжшката — Широкалжка, Върбово, Стойки и колибацитѣ около тия села. Чепеларската енория била най-малка (60 хр. кжщи), защото около с. Чепеларе нѣмало други християнски села. По-кжсно се ржкоположилъ священикъ Христо отъ Югово, та се образувала и четвърта енория, наречена Юговска, съ селата Югово и Нарѣченъ. Слѣдъ Кримската война се почнало градене на черкви и въ другитѣ Рупчоски села, та енориитѣ се намножили.

За животътъ и личнитѣ качества на първитѣ български священици въ Рупчосъ се не знае много нѣщо, защото тѣхъ помнятъ само 2 — 3 старци, които тогава сж били дѣца. За священикъ Никола разправятъ, че билъ високъ, сухъ, много разговорливъ, но доста небрѣженъ. Когато обикалялъ селата, яздилъ на мършава кобила, която оставялъ безъ надзоръ да пасе по пжтищата. Пакостници дѣца му земали просфоритѣ и други нѣща отъ дисагитѣ; рѣжели космитѣ отъ опашката на кобилата да правятъ *тузаци* (примки за птици) и вършили всѣкакви други шеги съ дѣдо поповия „босинантъ". Послѣдниятъ само тюхкалъ и оплаквалъ обезобразената си кобила, но не мъмрѣлъ дѣцата. Священикъ Кръстю билъ сериозенъ, строгъ, но не билъ „дели пала", като синъ си священикъ Тодоръ, който слѣдъ смъртьта на баща си се прочулъ като Рупчоски „Орманъ папазж"[1]). Кждѣ сж се научили да четатъ и пишатъ първитѣ Рупчоски священици, се не знае, но, вѣроятно, тѣ сж били мънастирски питомци, защото прѣзъ онова врѣме не е имало училища и учители по селата въ Рупчосъ. Първитѣ черковни служители сегизъ тогизъ ходили въ Станимака и Пловдивъ за поука, съвѣти и да земать „Свѣти Таинства",

[1]) Священикъ Тодоръ, синъ на священикъ Кръстю и баща на Янко П. Тодоровъ отъ Хвойна, спорѣдъ разказътъ на 88 годишния дѣдо Костадинъ Губера, билъ въ пълната смисъль на думата „панта" и „кабадаия". Когато пжтувалъ, яздилъ на охраненъ, пъргавъ конь; въоружавалъ се съ пушки, пищове и ножове; пѣелъ юнашки пѣсни; гърмѣлъ, псувалъ и биелъ турци, които му се прѣпрѣчвали на пжтя и пр. и пр. За разни „бели" го затваряли, ала бърже сполучвалъ да се оправдае.

които носили отъ село на село, за да причастяватъ християнитѣ. Свещенодѣйствията извършвали по кѫщитѣ, въ които се настанявали като гости или пъкъ въ нарочно опрѣдѣлени „кѫщни параклиси“, като тоя на Калинъ кехая въ Чепеларе.

Така сѫ вървѣли черковнитѣ работи въ Рупчосъ до 1835 година. Религиозната свобода се закрѣпила, но храмове нѣмало. Чепеларскитѣ християни, които били най-събудени и които имали рѣдкото щастие да иматъ за царски заповѣдникъ свой съселенинъ (Кара Ибрахимъ), първи намислили да съградятъ черква въ селото си. Ползующи се съ особни привелегии прѣдъ царскиятъ забитинъ[1]), тѣ смѣтали, че тая работа ще се свърши лесно, обаче смѣтката имъ излѣзла „янлъшъ“. Кара Ибрахимъ не билъ фанатикъ мохамеданинъ, та нашитѣ християни напълно разчитали на неговата подкрѣпа за съграждането на черква, обаче силниятъ забитинъ билъ на друго мнѣние по тоя въпросъ. Една година прѣди разбунтуването на сърбитѣ (1813 г.) прѣдъ Кара Ибрахима се прѣдставили: Старъ Радко, Метекса, Вълчю Мурджовски и Христо Чакърътъ и отъ името на всички Чепеларски християни го помолили да имъ разрѣши и съдѣйствува да си съградятъ каменна черква. Кара Ибрахимъ ги изслушалъ съ внимание, позамислилъ се, та че казалъ:

— „Е видя, чи ви трѣбува чьорква, ала é ду-де самъ забитинъ въ Рупчоска-са нахия, нема да стане това. Ала ще речете: оти? За градене чьорква трѣбува царски ферманъ; трѣбува да се намѣси и Карабашъ Деспотъ ефенди въ Хилбьо. Пакъ мене ни *арадисува* да се мѣсятъ въ Рупчоски-се рабути Стамболски суфти и Хилбецки Карабаше. Вие видите, чи е нипускамъ да са разтакатъ пу Османлицки-се села Стамболцки хожи. Ни давамъ изинъ и Хилбецкетъ Деспотъ да ходи пу кавурски-се села. Ние сме си еце хубавѣ тува. Ще си нареdаме рабути-се какту можимъ, ала утъ вонъ ни трѣбува да знаетъ какво правимъ. Ако попъ Никола отъ Широкалока ни може на всѣкадѣ да зафгаса да прави изметъ на вѣрата ви, найдите си и другъ тувашенъ чилекъ да гу прyводимъ въ Хилбьо да стане попъ. Правите *ибадетъ* както можите и дѣту можите, ала чьорква, ферманъ и Карабашъ да ми ни спуминате!“.

Слѣдъ тоя категориченъ отговоръ на Кара Ибрахима, нашитѣ първенци не повторили молбата си за черква. Тѣ разбрали добрѣ мисъльта и по-нататъшнитѣ намѣрения на Рупчоския забитинъ. Послѣдниятъ искалъ да се огради отъ всѣ-

---

[1]) Когато Кара Ибрахимъ сталалъ Рупчоски забитинъ-деребей, опрѣдѣлилъ за нахийско сѣдалище родното си село Чепеларе. За съвѣтници-съуправители назначилъ Чепеларскитѣ жители: Дѣли Софта, Салихъ баша, Дьортю Чобанътъ, Христю Чакърътъ, Вълча (Мурджовиятъ синъ), Метекса и Старъ Радка, а за сеймене: Дели Исеина, Сюлюманъ билюкъ башия, Мустанъ байректара, Ташя Нарѣченски, Мурджа и Калина Шарка (Мурджови внуци).

какви вънкашни намѣсвания и вгледвания въ управлението му. Той искалъ да бѫде Рупчоски царь-деребей, т. е. да не припознава никого и да се не подчинява на по-висшитѣ турски учрѣждения. Кара-Ибрахимъ осѫществилъ идеята си и до 1830 година той е билъ почти независимъ Рупчоски владѣтель. Такъвъ е билъ и Салихъ ага въ Ахѫ-челеби, ала руско-турската война прѣзъ 1828—29 год. и послѣдовавшитѣ я прѣобразования въ империята турили край на деребейлика и въ Родопитѣ. Султанъ Махмудъ II-й се опретналъ да прѣобрязува Турското царство. Отъ обѣщанитѣ правдини на християнитѣ на първо мѣсто стояло свободното изповѣдане на вѣрата. Рупчоскитѣ християни, като усѣтили новитѣ политически вѣяния и промѣната въ управлението, поразмърдали се въ народно-черковно отношение. Широколѫчени, Чепеларци и Павелци първи пожелали да си съградятъ черкви. За тая цѣль тѣ прѣзъ 1833 година изпратили пратеници до блаженнопочившия Пловдивски митрополитъ Никифора[1]). Послѣдниятъ зелъ присърдце работата и на слѣдующата 1834 година Чепеларци, Широколѫчени и Павелци получили радостната вѣсть, че имъ се позволява да си съградятъ черкви. Въ съобщението се казвало, че черквитѣ трѣбвало да се съградятъ на стари черковици (*клисе ери*), защото инакъ щѣли да се нарушатъ царскитѣ фермани. По въпроса кѫдѣ да се построи черквата, Чепеларци се раздѣлили на двѣ противни партии: Сивковци, Марчовци и Бѣлювци настоявали черквата да се съгради на могилата „Св. Атанасъ“, която се намира между „Сивковската и Марчовската“ махали; Мурджовци и Пичюрци пъкъ искали да се построи храмътъ на равнинката въ „Долната“ махала, гдѣто до тогава колили курбань и се молили. Тоя споръ породилъ голѣми крамоли между християнитѣ, ала помацитѣ бърже примирили и обединили двѣтѣ враждебни партии. Влиятелниятъ и фанатиченъ помакъ Молла Мустафа, чиято кѫща се намирала срѣщу могилата «Св. Атанасъ», като се научилъ за какво се прѣпиратъ Сивковци и Мурджовци, казалъ на спорящитѣ страни:

— „Ножове ще играятъ и корфъ ще са лѣе, ако будинъ зоме да купае и гради чорква срѣщу моя-са коща!“ И други-

---

[1]) Отъ Чепеларе били пратени Узунъ Харитъ и Калинъ Шарьо (бившиятъ сейменинъ на Кара Ибрахима). За съвѣщание и избиране на пратеницитѣ по виднитѣ Чепеларски християни се събрали една нощь въ кѫщата на Узунъ Харитя. Съоранието било тайно, защото християнитѣ се страхували отъ помацитѣ да имъ не попрѣчатъ за осѫществлението на идеята. Прѣзъ нощьта, прѣзъ врѣме на съвѣщанието, Мурджовиятъ синъ Хаджи Златилъ излѣзълъ на вънъ по нужда. Безъ да знае, че дъскитѣ на одеркитѣ (чардакътъ) били прогнили, Хаджи Златилъ въ тъмнината стѫпилъ на тѣхъ, но тѣ се провалили, та нещастниятъ падналъ долу на пѫтя врѣзъ камънитѣ. Падането било отъ 8 метрова височина. На Хаджи Златилъ се счупилъ вратътъ, но не умрѣлъ. Слѣдъ едно годишно тежко боледуване той оздравѣлъ, ала си осталалъ сакатъ, съ изкривена шия.

тѣ помаци се много «наежили», като се научили, че християнитѣ ще градятъ черква.

— „Въ сува село изанъ ще са рука (пѣе), а чень (звъвецъ) нема да се цонка", рекалъ имамътъ на хаджи Златила, комуто вратътъ билъ вече оздравѣлъ.

— Ще видимъ, отговорилъ хаджи Златилъ и наредилъ да се свика второ скришно християнско събрание въ кѫщата на Узунъ Харитя.

Слѣдъ кѫси обсѫждания на заплетения въпросъ, двѣтѣ партии се помирили и се съгласили храмътъ да се построи на равнината въ „Долната" махала, но да бѫде посвѣтенъ на „Свѣти Атанасъ". Работата трѣбвало да се почне веднага безъ отлагане. На 16 септемврий, 1834 година, всички християни съ мотики и лопати се намѣрили на равнината и се захванали на работа. Едни къртили камъни, други изхвърляли пръстьта, а трети размѣрвали основитѣ на бѫдещата черква. Знаемъ, че на срѣдъ равнината стърчали три вѣковни борики. Съ течение на врѣмето, двѣтѣ прогнили и се съборили, а третата като поздрава си стояла до започването на постройката. Това свѣщено, обрядно дърво прѣчило, та трѣбвало да се отсѣче. Но кой да го отсѣче и *влѣзе въ грѣхъ?* Никой не смѣелъ да извърши това светотатство. Метекса Марчовски и Кирякъ Радкови, които рѫководили работата, слѣдъ кѫсо съвѣщание рѣшили да повикатъ нѣкой помакъ да отсѣче бориката. Това рѣшение се не аресало на всички християни, а най-много на Илия Панчерски, Гого Курювски и нѣкой си Дунчю, зидарь отъ Левочово. Послѣднитѣ, като чули, че помаци ще дохождатъ да сѣкатъ бориката, зели брадви и рѣшително ги забили въ свѣщеното дърво.

— Ще отсѣчемъ борика-са, та каквото ще да станува, рекли тѣ и повалили на земята вѣковното дърво.

— Слѣдъ нѣколко мѣсеци отъ отсичането на дървото, Илия Панчерски, Гого Курювски и Дунчю се разболѣли и умрѣли. Илия Панчерски умрѣлъ внезапно отъ схващане на тѣлото (ударъ, сгърчване), а Гого и Дунчо боледували по десетина дни. По-старитѣ християни и християнки и до сега вѣрватъ, че свѣщеното дърво е „скесало" (чарптисало) смѣлитѣ сѣкачи и ги е уморило.

Работитѣ по постройката на черквата отъ начало тръгнали злѣ. Равнинката, която била не по-дълга отъ 10 и широка 7 метра, се указала непригодна за цѣльта. Мѣстата около нея били много стръмни и опасни за движение по тѣхъ. Когато зидаритѣ почнали да копаятъ, указало се, че само до 20 см. дълбочина имало пръстьта, а отъ тамъ надолу всичко било сбитъ камъкъ (канара). Но и върху това каменливо мѣсто се явили претенции за право на собственость.[1])

[1]) Двѣ момичета, сираци, които притежавали по наслѣдство тия стръмнини и върху които били посѣли малко фасулъ, се разплакали и

За разширочаването и уравняването на мѣстата трѣбвало да се къртятъ канаритѣ и да се подзидватъ стрѫмнинитѣ. При малочислеността на тогавашното християнско население тая работа не била лесна. Ала главната спънка въ прѣдприятието се явила другадѣ. Помацитѣ, които не щѣли да слушатъ камбана въ селото и заплашвали съ лѣене кръвь, като видѣли, че християнитѣ, въпрѣки заплашванията, почнали да градятъ черквата макаръ и на друго мѣсто, досущъ озвѣрѣли и захванали демонстративно да прѣчатъ на работитѣ. Денѣ тѣ присрѣщали работницитѣ по пѫтищата, спирали ги отъ работа, псували и ги заплашвали съ смърть; а нощѣ ходѣли на мѣстото и разваляли извършенитѣ прѣзъ деньтъ работи. Работницитѣ се уплашили и единъ по единъ напущали работата. Тогава рѫководителитѣ (Калинъ Шарко, Кирякъ Метекса, Хаджи Златилъ, Узунъ Харитъ и Вълко Чиликътъ) се събрали на съвѣщание въ Шарковата кѫща и рѣшили да искатъ помощь отъ митрополията и турското правителство въ Пловдивъ. Узунъ Харитъ билъ пратенъ въ Станимака да се съвѣтва съ Уста Ивана и другъ неговъ роднина по техническата часть на черквата, а Вълко Куртевъ Чиликътъ[1]) се отправилъ направо за Пловдивъ да иска подкрѣпата на властьта чрѣзъ всесилния тогава Вълко Чорбаджи. Отъ Станимака Узунъ Харитъ заминалъ тоже за Пловдивъ съ писмо до митрополитъ Никифоръ отъ Станимашкитѣ първенци (българинътъ Уста Иванъ и гръкътъ Старъ Льолчю). Пратенницитѣ свършили благополучно мисията си. Слѣдъ десетина дни отъ съвѣщанието въ Шарковата кѫща въ Чепеларе пристигналъ отъ Пловдивъ царски сейменинъ албанецъ-мохамеданинъ. Узунъ Харитъ и Вълко Челикътъ си дошли въ селото единъ день по-рано отъ сейменинътъ. Тѣ донесли и ферманътъ, който се съхранявалъ въ митрополията. Сейменинътъ билъ пратенъ отъ Пловдивъ съ заповѣдь да съдѣйствува за по-скорошното съграждане на черквата и да убоздае Чепеларскитѣ помаци. Послѣднитѣ, като се научили защо е дошълъ сейменинътъ, събрали се на джамията и, слѣдъ вечерната молитва, вкупомъ се отправили за *конакътъ* на сейменина. Послѣдниятъ посрѣщналъ добрѣ помацитѣ, но когато чулъ да казватъ, че тѣ не сѫ съгласни да се

недавали да имъ копаятъ „градината". Тогава Метекса Марчовски, който билъ роднина на момичетата, тържествено обявилъ прѣдъ селенитѣ, че ще даде даромъ на сирацитѣ друго мѣсто, въ замѣна на тѣхното. По тоя начинъ се уредилъ въпросътъ за мѣстото на бѫдещата черква.

[1]) Шарко, Хаджи Златилъ и Метекса не смѣели да отидатъ въ Пловдивъ, защото по-рано тѣ били голѣмци при Кара Ибрахима, а пъкъ послѣдниятъ билъ насила свален отъ деребейликътъ-забитликъ и билъ въ немилость прѣдъ Пловдивскитѣ и Цариградски турски голѣмци. Кара Ибрахима не постигнала участьта на Акѫ-челебийския Селимъ-ага (да бѫде обѣсенъ или убитъ). Той (К. Ибр.) си спасилъ животътъ съ откупи на спотайване въ съборената му кула (Аговския конакъ).

гради черква въ Чепеларе и нѣма да допустнатъ да се съгради, той се разсърдилъ и почналъ да ги ругае.

— Вие сте царски бунтовници, вие се непокорявате на царскитѣ заповѣди, вие незачитате царскиятъ ферманъ, завикалъ, закрѣскалъ лютиятъ арнаутинъ. Вие ще се смирите и не само ще се смирите, но и да помагате на вашитѣ кумшии да си направятъ черквата. Инакъ, ако продължавате да се показвате вироглави, ще бѫдите най-строго наказани! Такава е царската заповѣдь.

— Ако има царски ферманъ, ще се покоримъ на царскитѣ думи, рекълъ имамътъ и млъкналъ.

Сейменинътъ показалъ и почналъ да чете царскиятъ ферманъ, който му билъ врѫченъ отъ присѫтствующитѣ българи християни.

Слѣдъ прочитането на фермана всички помаци си навели главитѣ и почнали мълкомъ да се разотиватъ[1]).

На другия день сейменинътъ издалъ устна заповѣдь, да се събере малко и голѣмо на мѣстото, гдѣто ще се строи черквата и всѣкой да се залови за работа. Въ течение на единъ мѣсецъ сградата трѣбвало да се издигне и покрие. Заповѣдьта се изпълнила веднага. Мѫже, жени, дѣца и бабички си напустнали частнитѣ и домашни работи и като мравки се събрали на старото черквище. Едни трошили канаритѣ, други дѣлали мраморни камъне, трети подзидвали стръмнинитѣ да се образуватъ тераси, четвърти гасили варь, пети заравяли мѣстото и т. н. Женитѣ, които имали дѣца кърмачета, сегисъ тогисъ се отдалечавали въ съсѣднитѣ градини да нахранватъ дѣцата си, които лѣжели въ люлки, закачени по сливитѣ, и слѣдъ това пакъ се връщали на работа. Сейменинътъ, който се прѣмѣстилъ да живѣе у Шарка, близо до черквата, всѣки день билъ при работницитѣ. Съ камшикъ въ рѫката той не оставялъ никого да *хайлевува*. Единъ день арнаутинътъ забѣлѣжилъ, че единъ чепеларецъ християнинъ отива съ мулето си на дърва или друга кърска частна работа. Безъ да попита, кой е тоя човѣкъ и защо не е дошълъ да работи на черквата, сейменинътъ се прѣцѣлилъ съ пушката въ него и гръмналъ. За щастие, *хинаетинътъ* не билъ убитъ, но още единъ пѫть не посмѣлъ да нарушава сейменската заповѣдь. Благодарение на строгостьта, черквата била въздигната и покрита

---

[1]) Сейменинътъ билъ настаненъ на *конакъ* у Петка Панчерски. Дѣдо Кръстанъ (84 годишенъ, синъ на Петко Панчерски), който тогава е билъ 12 годишно момче, казва, че когато помацитѣ видѣли царскиятъ ферманъ и чули заплашванията на сейменинътъ, почнали единъ по единъ да излизатъ отъ забитската стая и да си търсятъ папуцитѣ въ тъмнината на двора.

— Пьотко, молимъ ти са, запали бурница, чи ни можимъ да си найдимъ папуце-се, казвали помацитѣ на домакинътъ. Кажи на забитинътъ, чи ние нѣмаме кабахатъ. Насъ нагадаше имама-нъ, да ви даваме изетъ.

съ плочи до 11 ноемврий или до Св. Филипъ, както бѣлѣжи Св. Маринъ Караджовъ въ запискитѣ си. Въ течение на единъ мѣсецъ християнското население, състояще се отъ 60 кѫщи, извършило слѣднитѣ работи: изхвърлило и насипало 520 куб. м. пръсть и чакълъ; разбило 504 куб. м. канари; направило 620 куб. м. подпорни и оградни хоросанени стѣни; издигнало 450 куб. м. храмови стѣни, дебели 1 метръ. Обработило и изгладило 102 куб. м. мраморни корнизи, рамки, прѣвази и стълпове; приготвило и прѣкарало отъ далечь 48,000 оки варь, 700 товара плочи за покриване и постилане. Доставило още дървета, желѣза, пирони и други материяли[1]). Прѣзъ зимата (1834—5 г.) хаджи Златилъ изработилъ иконостасътъ и другитѣ дървени части. Църквата „Св. Атанасъ" е дълга (безъ олтарната изпъкнатина) 15·30 метра и широка 10 метра. Височината отъ подътъ до връхътъ на срѣдния сводъ е 8·5 метра. Тритѣ сводове се подпиратъ на два реда мраморни стълпове наброй шесть. Покрититѣ корнизи (стрѣхитѣ), рамкитѣ на прозорцитѣ и вратитѣ и вънкашнитѣ ѫгли на стѣнитѣ сѫ направени отъ дѣланъ и изгладенъ мраморъ. На вратитѣ и прозорцитѣ рамкитѣ сѫ отъ цѣли мраморни камъни. По стѣнитѣ има 6 сводообразни прозорци 0·90 см. високи и 0·70 см. широки. Вратитѣ сѫ двѣ съ височина 1·40 м. и широчина 0.75 см. Надъ западната (женската) врата е издигната сводова артика, която се опира на черковната сграда и западната черковна ограда; а надъ южната (мѫжката) врата е построена дървена артика (отъ дърветата на отсѣчената борика) съ открити стрѣхи и входове. Черковната ограда, която огражда 485 кв. метра празно пространство, е направена отъ камъненъ, хоросаненъ зидъ, високъ отъ южната страна 8 метра, а отъ другитѣ страни 6 метра. Черковниятъ дворъ е раздѣленъ съ всѣчени стѣни на три (3) тераси, не еднакви по пространство. На южната (по-низката) тераса е прѣдниятъ (входниятъ) дворъ и дървената артика; на срѣдната — е построена черквата и сводовата артика, а на севѣрната — сѫ направени по-кѫсно гробницата и училището. Праздното мѣсто между гробницата (костницата) и училището до прѣди 20 години е служило за гробове на свещеници и други по-видни християни. Черковниятъ дворъ на южната тераса е постланъ съ каменни плочи, а около оградата и черквата въ двора сѫ издигнати зидови пѣйки за сѣдане. Подътъ (дюшемето) на черквата, който е постланъ съ дѣлани и изгладени мраморни плочи, е по-високъ отъ *нивото* на южния черковенъ дворъ около 60 см. Неразбирамъ отъ техника и архитектура, но като правя сравнение съ другитѣ стари постройки въ Рупчосъ, особно съ черквитѣ въ Широкалѫка и Павелско, които сѫ правени едноврѣменно съ

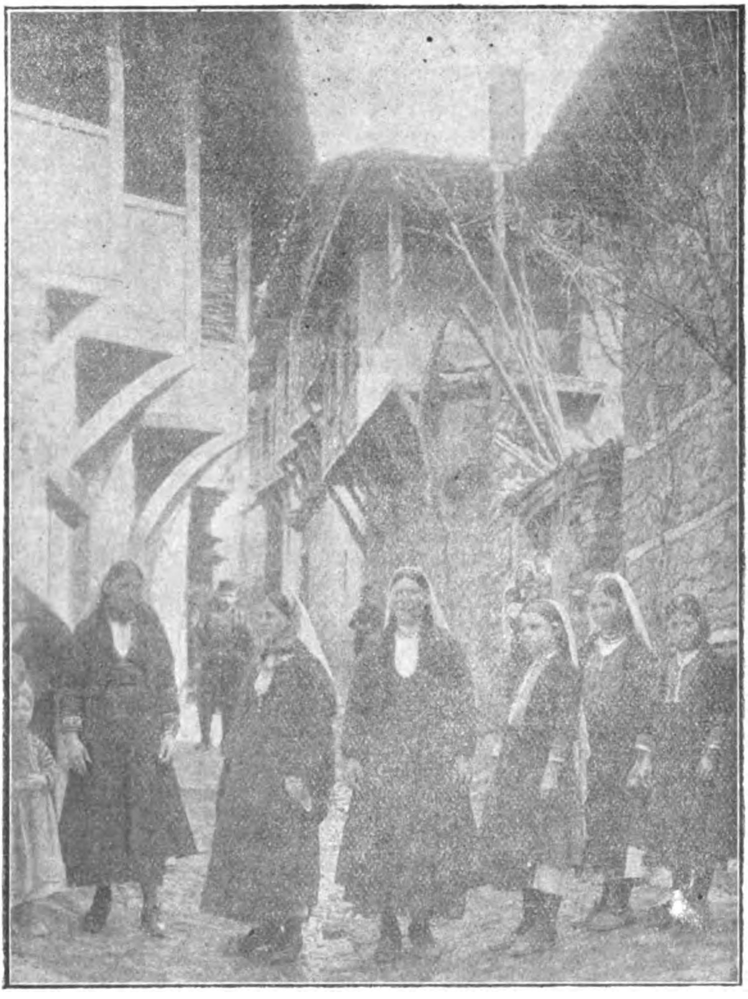
---

[1]) **Извършенитѣ прѣзъ 1834 година работи сѫ изчислени сега, но тѣ сѫ безпогрѣшни, защото отъ тогава насамъ други допълнителни работи не сѫ правени.**

Чепеларската, намирамъ, че послѣдната е направена доста изкусно. Симетрия и естетичность нелипсватъ. Само на сводоветѣ тукъ-тамѣ се забѣлѣзватъ неправилни дѫги, но това е произлѣзло повечето отъ лошото измазване съ варь. А за здравина нито дума може да се каже. Черквата и оградитѣ зидове сѫ тъй солидно направени, че никакви природни сили въ течение на 72 години не сѫ ги размърдали. Пукнатини, *избуване* и нащърбяване се незабѣлѣзватъ и нѣма да се забѣлѣзватъ и слѣдъ 100 години. Всичко това показва, че прѣди 72 години въ Чепеларе е имало отлични майстори-зидари. Черквата „Св. Атанасъ" съ оградитѣ стѣни, гробницата, старата училищна сграда и малката звънарница, която е построена скоро, изглежда като срѣдновѣковенъ непристѫпенъ замъкъ, кацналъ на нѣкоя скала, който неможе да бѫде разрушенъ съ друго. освѣнъ съ топовни гранати-гюллета.

Къмъ края на м-цъ мартъ, 1835 година, черквата „св. Атанасъ" била всецѣло довършена и готова за освѣщаване. Довършени били и черквитѣ въ Широкалѫка и Павелско. Митрополитъ Никифоръ, като се научилъ, че всичко е готово, опрѣдѣлилъ деньтъ 11 юлий за освѣщаването на Чепеларската черква. Тоя день се очаквалъ съ нетърпение отъ всички християни. Особни пратеници ходили по всички околни християнски села да канятъ гости за тържеството. Като се прѣдвиждало, че гоститѣ ще бѫдатъ много и не ще могатъ да се смѣстятъ въ 60 тѣ християнски кѫщи, нашитѣ първенци помолили помацитѣ, ако е възможно, да се посмѣстятъ и освободятъ за 1—2 дни десетина тѣхни кѫщи, ако не за християни, то поне за мохамедани (Хасанаа Тъмрашки и поканенитѣ Пашмаклийци и Райковци, които притежавали обширни имоти въ Чепеларското землище). Помацитѣ изслушали неохотно молбата, но все пакъ приели да имъ бѫдатъ гости Райковскитѣ и Пашмаклийскитѣ аги. Кара Ибрахимъ, който ненавиждалъ Хасанаа, защото му отнелъ голѣмското, и Пашмаклийскитѣ аги, защото едно врѣме му събаряли кулитѣ (и той тѣхнитѣ), приелъ на гости въ конакътъ си Мурджови-роднини християни отъ Райково. На 10 юний митрополитъ Никифоръ пристигналъ много тържествено въ Чепеларе. Той билъ посрѣщнатъ, отъ цѣлото християнско Чепеларско население и пристигналитѣ гости отъ околнитѣ села. Владиката билъ придруженъ по пѫтя отъ сеймени, дякони, чибукчии, псалтове, и 4—500 души Павелци, Хвойненци и други гости отъ Рупскитѣ села. Чепеларскитѣ християни се радвали отъ душа и сърдце, защото за пръвъ пѫть отъ основаването на Чепеларе, дохождалъ въ селото владика. На другия день слѣдъ тържественото освѣтяване на черквата се завило голѣмо хоро въ ливадитѣ между конакътъ и ханътъ на Кара-Ибрахима. Зрители на хорото били и митрополитъ Никифоръ, Хасанаа, Кара-Ибрахимъ, Райковскитѣ и Пашмаклийски аги. Митрополитъ

Никифоръ стоялъ на една скемля (столъ), а отъ двѣтѣ му страни стояли кръстомъ ноги („ала турка") на козиневи халища агитѣ. Кара Ибрахимъ, който стоялъ по настрана отъ владиката и Хасанаа, гледалъ умислено хорото и често имъ се изхокувалъ: — Холла, Холла!*) Саковъ сиръенъ не е станувалъ

По фотографията на подполк. **Сирмановъ**

Улица и селенки въ Родопско село.

другушъ въ наше село! Право ли казвамъ, чорбаджиларъ? рекалъ ексъ-деребея и погледналъ Хаджи Златила.

*) Аллахъ, аллахъ.

— Право казувашъ, ага, отговорилъ Хаджи Златилъ.

— *Ферджифелекъ дюня си*, Златиле! добавилъ Кара Ибрахимъ и си навелъ главата [1])

Прѣзъ всичкото врѣме на тържеството Кара Ибрахимъ се не срѣщналъ и дума непродумалъ съ Пашмаклийскитѣ и Тъмрашки аги. Бившиятъ Рупчоски заповѣдникъ, който по рано, въ врѣме на могуществото и славата си, не е допущалъ да се бъркатъ въ нахийскитѣ работи Карабаше-деспоте и Стамболски ходжи, сега стоялъ смирено и на страна отъ Хилбетскиятъ Карабашъ и Тъмрашкиятъ катранджия! Наистина, „ферджифелекъ дюня си"!

На другиятъ день слѣдъ тържеството Митрополитъ Никифоръ заржчалъ да му приготвятъ една мраморна четвъртита плоча. На тая плоча владиката написалъ съ мастило името, титлата си и датата на освѣщаването черквата. Слѣдъ това владиката заржчалъ да изкопаятъ съ длато буквитѣ на надписътъ, и паметната плоча да се постави на опрѣдѣленото ѝ мѣсто. Хаджи Златилъ самъ свършилъ тая работа, като извaялъ на камъкътъ врьзъ надписътъ една корона и двѣ птички [2]).

Слѣдъ освѣщаването на черквата, трѣбвало да се уреди въпросътъ за постояненъ свещеникъ при нея. Владиката казалъ на черковнитѣ настоятели, че ще имъ прати отъ Пловдивъ врѣмененъ свещеникъ да уреди черквата и, ако тоя свещеникъ се ареса на селенитѣ, да го задържатъ за винаги, а ако имъ се не ареса, да си намѣрятъ другъ.

Настоятелитѣ и другитѣ християни искали да се ржкоположи за свещеникъ Чепеларецътъ Димо Пакулятъ, а до като послѣдниятъ изучи черковниятъ редъ, да священодѣйствува нѣколко мѣсеца прѣпоржчаниятъ отъ владиката старъ свещеникъ. Настоятелитѣ похвалили прѣдъ владиката тѣхниятъ кандидатъ, Дима Пакулятъ, като между другото казали, че той (кандидатътъ) билъ много ученъ човѣкъ, защото прѣдсказвалъ бждещето, познавалъ врѣмето по звѣздитѣ и изцѣрявалъ болни [3]). Митрополитъ Никифоръ, слѣдъ изслушване хвалбитѣ за Дима Пакулятъ, се намръщилъ и рѣзко казалъ тия думи:

---

[1]) Споредъ разказитѣ на покойната ми баба Мария (Мурджова внука) и Волча Хаджиски, Златиловъ синъ и Мурджовъ внукъ.

[2]) Паметната плоча е запазена и до днесъ, при всичко че не е била вградена въ стѣната. Прѣзъ врѣме на турското иго тя се пазила въ олтарътъ.

[3]) Димо Пакулятъ, въ качеството си терзийски чиракъ, на млади години ходилъ и живѣлъ въ Ташосъ, Гюмюрджине, Скеча, Фера, Енесъ, Станимака и другадѣ. Денѣ се гърбилъ и шилъ съ иглата, а нощѣ се училъ да чете и пише (на гръцки). Прочелъ Александрията, гръцката митология и още много други духовни и свѣтски книги. Купилъ си вѣчни календари, басненици, лѣчебници и други книги, каквито му попадали на ржка. Пакулятъ билъ много учтивъ, словоохотливъ, пъргавъ, но малко и авантюристъ. Чепеларци го считали за философъ и гадатель. Безъ да знаятъ селенитѣ, че Пакулятъ има вѣчни календари, тѣ мислили, че отъ свой умъ имъ философствува, затова го слушали и вѣрвали всичко, каквото

— „Човѣкъ, който събира около себе си дяволитѣ и съ тѣхъ лѣга и става, не може да стане свещеникъ. Азъ ще Ви пратя истински Божи служитель, а не дяволъ".

Слѣдъ тая владишка присжда селенитѣ мълчали и оставили на Н. В. Прѣосвещенство да имъ „нареди" черквата съ избранъ отъ него свещеникъ.

Първиятъ Чепеларски енорийски свещеникъ билъ нѣкой си отецъ Василий, старъ, болнавъ гръкъ съ неизвѣстно мѣсторождение. Той свещенодѣйствувалъ при черквата Св. Атанасъ двѣ години (1835—1837 год.). По какви причини е напусналъ, кждѣ е отишълъ и кога е починалъ, се не знае. Свещеникъ Василий билъ замѣстенъ съ «попъ Матейко». Послѣдниятъ билъ кжсичекъ, тлъстичекъ, но пъргавъ човѣчецъ; при това той билъ веселъ, разговорливъ, шагаджия, та селенитѣ го много обичали. Връзъ калимавката обвивалъ бѣла кърпица и завиралъ въ нея малка иконичка. Българинъ ли е билъ или гръкъ, се не знае, но говорилъ правилно български. Отъ кждѣ е билъ попъ Матейко, защо е напусналъ селото и кждѣ е отишълъ, тоже се не знае. Свещенодѣйствувалъ е въ Чепеларе двѣ години (1837 — 1839 г.). Слѣдъ свещеникъ Матея, Пловдивската Митрополия изпратила въ Чепеларе за енорийски свещеникъ нѣкой си попъ Леонтий или попъ Леонидъ, както го наричали Чепеларци. Послѣдниятъ билъ чистъ гръкъ — калугеринъ и незнаялъ добрѣ да говори български. Свещенодѣйсвувалъ само една година (1839), защото енорияшитѣ му го изгонили съ бой, заради безнравственото му поведение [1]). Отъ кждѣ е билъ свещеникъ Леонтий и кждѣ е свър-

---

имъ каже. Чепеларскиятъ „философъ" казвалъ, че ще дойде врѣме, когато разбойницитѣ нѣма да ходятъ по горитѣ, а ще се „затварятъ въ джамове" и отъ тамъ ще крадатъ съ помощьта на писалкитѣ. (Намекъ за сегашното чиновничество). Ще дойде врѣме, когато людетѣ нѣма да постятъ и ходятъ на черква. Ще настанатъ събития, които ще турятъ край на турското царство и че въ Кара Ибрахимовия конакъ ще грухтятъ свинетѣ и пр. и пр.

По старитѣ Чепеларци сега казватъ, че Пакулювитѣ прѣдсказвания се сбждвали. Името на Пакулятъ е много популярно между тукашното (Чепеларското) простолюдие.

[1]) Попъ Льондю билъ пияница и не толкова съ чистъ нравъ.

За чистене на черквата била опрѣдѣлена Мара Самарджийска, красива но бѣдна вдовица съ нѣколко дребни дѣца. Единъ день Мара влѣзла въ черквата да я мете. Като измела потонътъ на женското отдѣление, извърнала се да измете и стълбата. Въ това врѣме влѣзълъ въ черквата и свещеникъ Льонтий и се опрѣлъ да гледа въ краката на вдовицата. Послѣдната, като видѣла това, слѣзла отъ стълбата и почнала да мете мжжкото отдѣление.

— „Сто не метесъ скалата, кира Мара?" рекалъ попъ Льондю и се закикотилъ.

Бѣдната вдовица се засрамила, изкочила отъ черквата и разказала по махалата, що й се случило Селенитѣ побѣснѣли и прѣдложили на попъ Льонда да напустне въ 24 часа селото. Послѣдниятъ не послушалъ, като казалъ, че владиката го е пратилъ, и той само може да си

шилъ днитѣ си, се не знае. Слѣдъ изгонването на попъ Леонтия, първенцитѣ поканили Чепеларскиятъ житель Гоча Петковъ (попъ Гочю) да имъ стане свещеникъ. Послѣдниятъ, който билъ доста „ученъ" за врѣмето си, се съгласилъ и почналъ усилено да се готви за ржкополагане; но, за нещастие, съпругата му се поминала, та се оставилъ отъ намѣрението да става свещеникъ. Тогава нѣкои по видни Чепеларци отишли въ Пловдивъ да търсятъ другъ кандидатъ. Въ митрополията имъ прѣдложили нѣколцина свещеници и кандидати за такива, но пратеницитѣ не аресали ни едного. — „Щомъ нещете никого, тогава да ви издѣламе отъ дърво свещеникъ", разядосано казалъ владиката [1]). Слѣдъ голѣмо упорство и отъ двѣтѣ страни, най-сетнѣ митрополитскитѣ голѣмци казали на пратеницитѣ, че ще имъ отпуснатъ свещеникъ Синесий, който билъ най добъръ отъ всички духовници. Пратеницитѣ се съгласили и довели въ Чепеларе свещеникъ Синесий. Послѣднятъ билъ чистъ гръкъ отъ островъ Кипъръ. На млади години Синесий билъ послушникъ-ученикъ на Иерусалимския патриархъ, а като станалъ дияконъ и архидяконъ, отишълъ въ Цариградъ да служи въ Цариградската патриаршия. Отъ тамъ билъ приведенъ въ Пловдивската митрополия за свещеникъ-

---

го повика на задъ. — Добрѣ, рекли селенитѣ, ще се разправимъ съ тебе, както можимъ". На Арахангеловъ день (8 ноемврий) попъ Льондю служилъ литургия. Черквата била прѣпълнена съ богомолци. Димо Пакулятъ си зелъ свѣщи отъ кжщи и тръгналъ за черквата; на дворътъ имало орало и хомотъ. Пжтемъ той изважда отъ хомотътъ единиятъ *жигалъ* и го заврѣлъ въ поясътъ си подъ дуламата. Като влѣзълъ въ черквата, запрѣлъ се прѣдъ владишкиятъ столъ и почналъ да се кръсти. По едно врѣме свещеникъ Льонт. й излѣзълъ отъ олтарътъ да прикади съ тамянъ богомолцитѣ и, като дошълъ при Дима Пакулятъ, послѣдниятъ направилъ до земята поклонъ (мѣтáне), та че извадилъ *жигалътъ* отъ поясътъ и почналъ да бие съ него по главата попъ „Льондя".

— Оксу, бре кешишь! скоро нахъ вонъ утъ чьорквася, бре маскара! зарѣвалъ Пакулятъ

Тоя Пакулювъ ненадѣенъ подвигъ разтревожилъ всичкитѣ богомолци: женитѣ се разплакали, развикали, а мжжетѣ се заборичкали съ попътъ и Пакулятъ. Послѣдниятъ удрялъ по силно и блъскалъ на страна ония, които се мжчили да отърватъ нещастниятъ свещеникъ. Кандилници, калимявки, свѣщи и книги хвърчали по черквата. Но слѣдъ нѣколко минути всичко утихнало. Черквата останала пуста, съ нахвърлени по плочитѣ черковни вѣщи и парчета отъ Пакулювиятъ жигълъ.

На другиятъ день попъ Льондю съ повързана глава бѣгалъ къмъ Пловдивъ, а Димо Пакулятъ съ торба на рамото, въ която имало терзийски ножици, книги и хлѣбъ, „*приваляль Роженъ*" съ надежда, че живо и здраво ще стигне въ Фера да шие дрехи и чете Александрията на томошнитѣ „христене".

Така се свършило попъ Льондьовото служене при черквата св. „Атанасъ".

Споредъ разказитѣ на стариятъ учитель Георги Н. Найдиновъ и баба Цвѣта, дъщеря на Шерка.

[1]) Споредъ казването на стариятъ учитель Георги Н. Найденовъ, зеть на попъ Гоча, послѣдниятъ, до като е билъ живъ, е разправялъ на Г. Найденовъ много работи за миналото на Чепелере.

проповѣдникъ. Споредъ казването на старитѣ, свещеникъ Синесий дошълъ въ Чепеларе „съ едни дрипи на гърбътъ“, т. е. билъ бѣденъ. Изпърво се настанилъ да живѣе въ една стая на току що направената училищна сграда, но слѣдъ нѣколко години, като позабогатѣлъ, прѣнесълъ се да живѣе въ кѫщата на Еню Бозукътъ. Тамъ той се наредилъ като въ владишки конакъ и живѣлъ като владика. Масло, сирене, медъ и други приноси се трупали изобилно въ Бозуковата кѫща. Чепеларци разправятъ, че Бозукътъ и Куртю Стайковъ зимѣ ходили въ Тапюсъ и Фера да градятъ кѫщи и черкви, а тѣхнитѣ жени Злата и Ева «шьотали« на попъ Синесия. Послѣдниятъ въ замѣна на прислужването «хранилъ и обличалъ въ жамфесъ, сърма и коприна“ прислужницитѣ и дъщеритѣ имъ. Между християнитѣ се появили скрити зависти, съмнѣния и негодувания противъ свещеникъ Синесий и „домашнитѣ“ му, но никой нищо явно неможелъ да каже, защото владишкиятъ замѣстникъ се ползувалъ съ влияние и прѣдъ Хасанаà Тъмрашки; при това той отъ черковния амвонъ строго ги изобличавалъ и заплашвалъ съ „вѣчна мѫка“ завистницитѣ, хулителитѣ и свѣтотатцитѣ. Благодарение на проповѣдитѣ, страхътъ (отъ вѣчна мѫка) и благоразумието, та отношенията между св. Синесий и енорияшитѣ му въ течение на 13 години били, ако не добри, то поне на гледъ нормални. И двѣтѣ страни се търпѣли, ала взаимна любовь не е имало; напротивъ, скришната умраза отъ день на день се умножавала, до като най сегнѣ излѣзла и на явѣ. „Женитѣ, като по припрѣни, първи дали сигналъ за явна борба съ попъ Синесия и прислужницитѣ му. Единъ день женитѣ на Добрика и Коля Чичовски се скарали нарочно съ Злата и Ева и прѣдъ много други жени и старци имъ извикали — „Вий сте кучки, мари! Вий сте *парамани* на попъ Синесиа!“ — Свещеникъ Синесий, който до тогава слушалъ само добро да се казва за него и прислужницитѣ му, като се научилъ за женското скарване и ругателство, разбралъ какъвъ ще е краятъ и затова намѣрилъ за най благоразумно да се махне по скоро отъ Чепеларе. Подъ прѣдлогъ, че щѣли да настанатъ размирни врѣмена (Критската война) и че ще пострадатъ християнитѣ, а особно свещеницитѣ, той прѣзъ мѣсецъ мартъ 1883 г. отслужилъ послѣдна литургия въ черквата и слѣдъ това се раздѣлилъ мирно съ пасомитѣ си.[1]) Свеще-

---

[1]) Свещеникъ Синесий се върналъ пакъ въ Пловдивъ, дѣто му дали за енория черквата „св. Костадинъ“ (до Хисаръ Капия). Въ течение на 10 години, като Пловдивски свещеникъ, той още повече забогатѣлъ, та живѣлъ много разкошно. Настанилъ се въ стаитѣ при сѫщата черква. Чепеларци, които сегизъ-тогизъ го посѣщавали, когато ходѣли на пазарь и за други работи, се чудили на скѫпитѣ и наредени съ вкусъ мобили. Когато ставало въпросъ за Чепеларскитѣ обществени работи, св. Синесий язвително казвалъ на гоститѣ си *„въ Чепеларе нѣма дърво за орало!“* До като свещеникъ Синесий билъ Пловдивски свещеникъ, Чепеларскитѣ му прислужници Ева и Злата напущали домоветѣ си по нѣ-

никъ Синесий билъ «много ученъ», сериозенъ, гордъ, при това билъ и отличенъ проповѣдникъ, та се ползувалъ съ голѣмо уважение и то не само между християнитѣ, но и между помацитѣ. Тринадесеть годишното му свещенодѣйствуване при черквата „Св. Атанасъ“ и по сетнѣшното му многогодишно изповѣдничество не е останало безъ слѣди въ Чепеларскитѣ черковно-училищни и други обществени работи. Като всѣки гъркъ, у него не е липсвала идеята за елинизиране на Чепеларското българско-християнско население. Но той е билъ прѣдпазливъ, тактиченъ въ дѣйствията си. Насаждането на гръцката култура въ Родопитѣ му се видѣла мжчна, но все пакъ осжществима, макаръ и бавно. Свещеникъ Синесий, като се настанилъ въ Чепеларе, почналъ първо да «погръчва» собственитѣ имена. До тогава свещеницитѣ кръщавали дѣцата съ имена, каквито имъ казвали кръстницитѣ, наприм. Злата, Сребра, Вълко, Сивенъ, Ружа, Мара, Добра, Пьотко, Стоянъ и пр. Свещеникъ Синесий, напротивъ, при кръщаването не земалъ подъ внимание споменатитѣ отъ кръстницитѣ имена, а произволно турялъ други чисто гръцки (Мерахла, Фотия, Марта, Елисавета, Варвара, Евангелина, Анастасия, Калина, Анастасъ и др.). Чисто българскитѣ имена Вълко, Сивенъ, Сивко, Радко, Велю и др. замѣнявалъ съ гръцкитѣ Василъ, Стефанъ, Харитъ и пр.

За да се въздигне въ умоветѣ и очитѣ на Чепеларскитѣ „дебелоглавци“ българи великата елинска света черква, свещеникъ Синесий постоянно говорилъ и хвалилъ „Иерусалимъ“, („Божиятъ гробъ“), „Свѣта-гора“, „Патриханата“, Атина и други

колко мѣсеци и по редъ отивали въ Пловдивъ да му слугуватъ. Като се връщали отъ тамъ, донасяли храна и скжпоцѣнни подаръци за дѣцата си. Но „спокойствието“ на св. Синесий било развалено и въ Пловдивъ. По онова врѣме се градила нова градска черква. Митрополията поискала отъ свещеникъ Синесий 1000 гроша но неопрѣдѣлено, дали безвъзвратна помощь или на заемъ. Послѣдниятъ далъ исканата сума. Обаче слѣдъ кжсо врѣме митрополитътъ поискалъ отъ свещеника още нѣколко хиляди гроша за сжщата цѣль (за направа на черквата). Свещеникъ Синесий съ явно негодувание отхвърлилъ второто прѣдложение. Отказътъ станалъ причина да се появи вражда между двамата духовници. Една нощь, като спалъ св. Синесий, вратата на спалнята му била разбита, и въ стаята влѣзли единъ въоруженъ арнаутинъ и единъ грозенъ, пиянъ дияконъ. Нападателитѣ вързали св. Синесия, набили го и слѣдъ това разтарашували всичкитѣ кжтове и сандъци. Колкото пари и скжпоцѣнности имало въ сандъцитѣ и долапитѣ, били задигнати отъ нападателитѣ. Свещеникъ Синесий на другия день се оплакалъ на гражданскитѣ власти, ала отъ това нищо не излѣзло. Мютесарифинътъ му отговорилъ тъй: „това си е ваша, *комшиска* работа; разправяйте се сами; азъ не искамъ да се бъркамъ въ калугерски разправии“. Пострадалиятъ се оплакалъ писменно и на патриаршията, но и тамъ си замълчали. Оскърбенъ и осиромашелъ по тоя начинъ, св. Синесий се рѣшилъ да напусне за винаги Пловдивъ, но кждѣ да отиде? Слѣдъ като се поскиталъ нѣколко мѣсеци изъ близкитѣ мънастири и разбралъ, че въ тѣхъ нѣма управия, върналъ се пакъ въ Чепеларе, но не вече въ качеството си на гордъ владишки пратеникъ и енорийски свещеникъ, а смиренъ и изпадналъ калугеръ-изповѣдникъ.

славни мѣста. По негово насърдчение и настояване нѣколцина по-видни и по-състоятелни Чепеларци, (Златанъ Мурджовъ, Тодоръ Сивковски, Волку Сивковски и Радко Саващовъ) отишли на поклонение въ „Иерусалимъ и Свѣта-гора" и станали хаджии. По настояването на св. Синесий се открило и редовно училище въ Чепеларе съ учитель чистъ гръкъ. Както въ черквата, така и въ училището, свещеникътъ не допущалъ да се спомене нито дума на български, при всичко че нѣколцина младежи, които се скитали въ странство по работа, знаяли на български езикъ молитвитѣ „Отче нашь" и „Вѣрую въ единаго Бога". Единъ момъкъ, именуемъ Анастасъ Марковъ, знаялъ даже да чете и пише правилно на славѣно-български езикъ[1]), но не смѣелъ прѣдъ „учения попъ" да покаже своето знание. Споредъ св. Синесия българскиятъ езикъ е билъ грубъ, варварски[2]). Груби и недодѣлани били и българскитѣ нрави и обичаи. Съ такива понятия за всичко българско свещеникъ Синесий се трудилъ много години да облагороди Чепеларцѣхъ и ги направи изкрено прѣдани на „великата черква"; но за голѣма жалость надеждитѣ и трудоветѣ на покойниятъ се не увѣнчали съ успѣхъ. По-сетнѣшнитѣ събития, на които св. Синесий билъ очевидецъ, го увѣрили, че не само въ „Чепеларе нѣма дърво за орало", но такива дървета нѣма и другадѣ, кждѣто живѣятъ «дебелоглави» българи. Свещеникъ Синесий билъ живъ да види, какъ се изхвърлятъ отъ българскитѣ черкви и училища „елинскитѣ книги"; доживѣлъ да види и посрѣщането на български владици, а по-кжсно и рускитѣ войници. Тия събития, навѣрно, сж измжчвали душата му, но той, споредъ увѣрението на съврѣменницитѣ му, е посрѣщалъ всичко безъ явенъ ропотъ. Отъ 1864 година насамъ, т. е. отъ ограбването му въ Пловдивъ, свещеникъ Синесий е живѣлъ въ Чепеларе до смъртьта си[3]). Като гръкъ той не е билъ полезенъ за българщината въ Чепеларе, но като просвѣтенъ за врѣмето си човѣкъ и свещеникъ-изповѣдникъ, той много помогналъ за смекчаването на

---

[1]) Анастасъ Марковъ билъ терзийски чиракъ у нѣкой си Христо Самоковецъ и отъ послѣдниятъ се научилъ да чете и пише на български езикъ. За Христя Самоковецъ чети по-нататъкъ.

[2]) Свещеникъ Маринъ Караджовъ, ученикъ на св. Синесия, разказва, че когато послѣдниятъ билъ и учитель, ученикътъ Дрею (Андрей) Кацарски донесълъ въ училището една неизвѣстно отъ кждѣ попаднала печатна книжка на простъ български езикъ и се мжчилъ да срича по нея. Свещеникъ Синесий, като забѣлѣжилъ книжката, намръщилъ се и рекълъ:

— Дрею брей, отъ кждѣ си зелъ тая *кавурска* книга?

Дрею не отговорилъ нищо, но като разбралъ отъ думитѣ на учительтъ, че тая книга не е добра, още единъ пжть я не донесълъ въ училището.

[3]) Писачътъ на тия редове помни много добрѣ „попъ Синесий". Послѣдниятъ бѣ човѣкъ съ срѣденъ ръсть, набито тѣло, зелено-сини очи и съ строгъ внушителенъ погледъ. Гласътъ му бѣ силенъ, металиченъ. Говорѣше неправилно български (съ гръцки акцентъ). Когато се мжчеше

нравитѣ и избистрюването на умоветѣ прѣзъ ония врѣмена, когато е работилъ. Грамотностьта, макарь и на гръцки езикъ, се увеличила между населението и то благодарение св. Синесиевитѣ настоявания да се не оставя училището безъ учители, та макарь послѣднитѣ и да не сѫ толкова подготвени за работата си. Нашитѣ стари разказватъ, че свещеникъ Синесий, често подканялъ отъ черковния амвонъ селенитѣ да си учатъ дѣцата и, когато нѣкой учитель напущалъ доброволно училището или пъкъ го изпѫждали първенцитѣ, самъ свещеникътъ събиралъ дѣцата въ училището и ги училъ да четатъ, пишатъ и смѣтатъ. Благодарение на тая заинтересованость у св. Синесия спрямо учението, черковниятъ въпросъ (въ разгаръть си) и освобождението незаварили Чепеларцѣхъ толкова „прости", колкото българитѣ въ другитѣ Рупчоски села. Ще споменемъ още, че часть отъ Чепеларското християнско население е възприело отъ свещеникъ Синесия и малко свѣтска „византийщина" (лицемѣрие, злоба и безхарактерность), но отъ тоя порокъ, не сѫ могли да се избавятъ и всички други българи, които сѫ били въ съприкосновение съ гърцитѣ. Приятенъ или неприятнъ, добъръ или лошъ, но свещеникъ Синесий се счита отъ Чепеларското население за бѣлѣжита личность, която се не забравя лесно. Неговиятъ афоризъмъ *„въ Чепеларе нѣма дърво за орало"* повтаря и сега всѣкой, който е недоволенъ било отъ кметъ, било отъ учитель или свещеникъ. Когато свещеникъ Синесий напусналъ Чепеларе прѣзъ м-цъ мартъ 1853 година, въ селото имало само жени, дѣца и нѣколко старци. Мѫжкото работно население било пръснато въ странство по печалба. Когато шивачитѣ и зидаритѣ на островъ Ташосъ се научили, че селото е останало безъ свещеникъ, убѣдили единъ тамошенъ свещеникъ да дойде въ Чепеларе и замѣсти попъ Синесия, още повече че на Чепеларци омръзнало да търсятъ свещеници все отъ Пловдивъ и чрѣзъ владиката. Новиятъ свещеникъ, който дошълъ отъ Ташосъ съ зидаритѣ и терзиитѣ, се казвалъ попъ Костанди. Той билъ чистъ Ташоски гръкъ, но не толкова «ученъ» като свещеникъ Синесия. Попъ Костанди билъ високъ, сухъ, пъргавъ, откровенъ и добродушенъ. Живѣлъ просто и се държалъ добрѣ съ селенитѣ, та послѣднитѣ го обичали и почитали. Когато свещеникъ Костанди дошълъ въ Чепеларе, довелъ и двѣ момчета, негови роднини. Едното момче се казвало Георги и било терзия, а другото — Янко, съ занятие

да казва на български въ черквата „отце насъ" и символътъ на вѣрата, ний, дѣцата, едвамъ се въздържахме отъ смѣхъ. На стари години свещеникъ Синесий бѣ много забѣднѣлъ, та го хранѣха селенитѣ съ доброволни подаяния. Облѣченъ бѣ съ извехтѣли и закърпени сукнени раса и кожюси. На краката си обуваше папукчийски мешинени кѫси чизми.

Свещеникъ Синесий се помина въ Чепеларе прѣзъ 1885 година на 98 годишна възрасть.

Богъ да го прости!

«псалтъ» и прислужникъ на попъ Костанди. Янко билъ «ученъ», та Чепеларци го условили и за учитель, но съ условие да го ржководи и надзирава свещеникътъ, защото билъ много младъ, та ученицитѣ му нещѣли да го слушатъ и му се покоряватъ. Свещеникъ Костанди е служилъ при черквата „св. Атанасъ" отъ 1 юний 1853 до 30 май 1856 година. Напусналъ е (заедно съ Янко и Георги) селото доброволно, защото Чепеларскиятъ житель Манолъ х. Вълковъ се билъ „упопилъ" въ Пловдивъ, та му било неловко да стои повече въ Чепеларе при наличностьта на мѣстенъ свещеникъ. Но прѣди да си тръгне, добриятъ гъркъ повикалъ свещеникъ Маноля въ Чепеларе и въ течение на 2—3 мѣсеци го научилъ да извършва добрѣ черковнитѣ служби. Свещеникъ Костанди слѣдъ напущането на Чепеларе свещенодѣйствувалъ по нѣколко години въ с Арбанаси (Станимашко) и Давудюво (Ирндеренска кааза) и мънастирьтъ «св. Никола», находящъ се на едно островче при Буругьолъ. На стари години се прибралъ въ родното си мѣсто (островъ Ташосъ) и тамъ починалъ, неизвѣстно коя година.

Свещеникъ Манолъ х. Вълковъ Сивковски е свещенодѣйствувалъ при черквата «св. Атанасъ» 28 години (1856—1884 г.). Съвръстницитѣ му разправятъ за него много анекдоти, отъ които нѣкои немогатъ да се помѣстятъ тукъ. Когато свещеникъ Манолъ билъ на 8 — 12 годишна възрасть, пасалъ по баиритѣ говеда и коне и кралъ тътралкитѣ (хлопкитѣ) отъ чуздитѣ добитъци. На 13 годишната си възрасть баща му Х. Вълко го завелъ се себѣ си на островъ Ташосъ да го учи терзиликъ. Буйното и опърничево момче, като се намѣрило между чузда срѣда, захванало още повече да своеволничи и прави пакости. Баща му, кроткиятъ Х. Вълко, го честишъ билъ и пждилъ отъ еснафскитѣ „одаи", но и това непомогнало. Най-сетнѣ по съвѣтитѣ на нѣкои калугери го изпратилъ въ Свѣтогорскиятъ мънастиръ «Ватопедъ» съ надежда, че тамъ «ще стане човѣкъ». Свещеникъ Манолъ прѣживѣлъ въ мънастиря до 22 годишната си възрасть. Тамъ той, въ качеството си на послушникъ, се училъ и слугувалъ на мънастирскитѣ братя. Прѣзъ 1851 година Свѣтогорскиятъ възпитаникъ се върналъ въ Чепеларе съ широки „Гиритски караване и високъ пискюллия фесъ". Отъ обноскитѣ и разговоритѣ му Чепеларци и св. Синесий разбрали, че «Маноль е много ученъ и е станалъ чилекъ», та се съгласили да го условятъ учитель. Свещеникъ Манолъ не щѣлъ да остане въ Чепеларе, но баща му го убѣдилъ да се не скита вече, а да се задоми въ селото си. Слѣдъ двѣ годишно учителствуване (1851/2 — 1852/3), прѣзъ което врѣме се и задомилъ, свещ. Манолъ напусналъ селото си и станалъ учитель въ г. Станимака. Колко години е учителствувалъ тамъ и кждѣ другадѣ е ходилъ, се не знае, но въ края на 1855 година той билъ ржкоположенъ за свещеникъ отъ Пловдивскиятъ митрополитъ. Свещеникъ Костанди, като чулъ това, поканилъ го въ началото

на 1856 година да му повѣри черквата «св. Атанасъ». Свещеникъ Маноль е билъ дѣйствително ученъ за врѣмето си човѣкъ. Той е говорилъ и пишелъ много правилно по гръцки езикъ и е знаялъ старата гръцка история. Св. Маноль е билъ гръцки-калугерски възпитаникъ, но у него никакъ се не забѣлѣжваше „византийщина“. Писачътъ на тия редове го помни такъвъ, какъвто го помнятъ съвръстницитѣ му. По характеръ, убѣждение и привички той не бѣ за свещеникъ. Обичаше повечко да си „сръбнова“ и да се весели, т. е. бѣше „мухабетчия“. Самъ щедъръ и гостолюбивъ, той бѣ малко и келеперджия—мухтанджия. Ако нѣкой го почерпѣше съ една чаша ракия, не се срамѣше да поиска и друга. Ако другъ му дадѣше котията да си направи цигара, земаше си тютюнъ и за втора цигара. Отъ „армагани“ и други подаръци се не отказваше, даже се сърдѣше, ако го „*непослагатъ*“ съ нѣщо, било на голѣми праздници, било когато нѣкои се връщатъ отъ печалба (овчари, шивачи и др.). Какъ се е обличалъ и носилъ на млади години, не помня, но когато застарѣ, свещеникъ Маноль се обличаше небрѣжно и се носѣше нечисто (калимявката, джюбето и косата му лъщѣха отъ лой и други мазни вѣщества). Денѣ миткаше по дюкянитѣ и кжщитѣ на госте или самъ посрѣщаше госте, а привечерь отиваше въ черквата да „попѣе“ и се помоли.[1]) За черковни работи не говорѣше прѣдъ селенитѣ, но училищната и свѣтската политика го интересуваха. Бѣше туркомразецъ, ала обичаше да прави „мухабеть“ съ ония помаци, които бѣха съ по-либерални взглядове и пиеха ракия.[2]) Слѣдъ смъртьта на свещеникъ Маноля (1884 г.) двѣтѣ Чепеларски енории („св. Атанасъ“ и „св. Богородица“) се слѣха въ една и остана да свещенодѣйствува въ двѣтѣ черкви сегашниятъ свещеникъ Маринъ Караджовъ.

---

[1]) Прѣзъ лѣтнитѣ вечери свещеникъ Маноль влѣзѣше въ черквата, земаше отъ тамъ молитвеника и запалена свѣщь, та че излизаше вънъ на двора да се моли „на хладнина“. Прѣдъ училището имаше една стара, висока слива (марунка), която правѣше добра сѣнка. Св. Маноль залепѣше свѣщьта на сливата, съблѣчеше расото, свалѣше калимявката, та че седнѣше подъ дървото да чете молитвитѣ. Женитѣ отъ махалата често заварвали св. Маноля въ слѣдующото положение: свѣщьта на марунката гори, молитвеникътъ нахлупенъ на земята, а той хърка подъ дървото, съ разпасанъ поясъ.

Свещеникъ Маноль умрѣ въ Пловдивската болница прѣзъ 1884 г. Той се разболѣ отъ гангрена на кракътъ и слабинитѣ. Опѣ го и придружи до гробищата Н. В. Прѣосвѣщенство Епископъ Герваснй въ присжтствието на малкиятъ му синъ Тодоръ и писачътъ на тия редове, (тогава бѣ ученикъ).

[2]) Прѣзъ врѣме на турското управление въ Чепеларе се въздигналъ единъ помакъ именуемъ Джеферь Садиловски. Послѣдниятъ ималъ либерални убѣждения и билъ много гостолюбивъ и „мухабетчия“. Той повече дружелъ и се веселилъ съ християнитѣ. Негови най-вѣрни приятели и „ахпапи“ били Колю Чиликътъ, Гочю Аргиръ, Жюрнальтъ, Радко Кацарски, Баленозътъ и попъ Маноль. Една вечерь Джеферь поканилъ на веселба въ кжщата си горнитѣ приятели. Радко Кацарски и Баленозътъ

* * *

До когато били живи Шерко, Х. Златилъ, Метекса, Кирякъ, Узунъ Харитъ и други по-стари първенци и до като при черквата „Св. Атанасъ“ служили вънкашни свещеници, между Чепеларскитѣ християни имало единомислие и съгласие относително черковно-училищнитѣ работи. Но отъ тогава насамъ се появили раздори, и селенитѣ се раздѣлили на двѣ партии. По-главни причини и поводи за това раздѣление сѫ слѣднитѣ: християнското население въ течение на 25 години отъ съграждането на черквата „Св. Атанасъ“ се много размножило (отъ прирѫстъ и заселване отъ други села). Жителитѣ въ „Бѣлювската“ и „Срѣщната“ махали прѣвишили по численость жителитѣ въ „Долната“ махала, гдѣто била черквата. Послѣдната се указала малка и станала тѣсна за многото богомолци. При това богомолцитѣ и ученицитѣ отъ далечнитѣ махали трѣбвало да газятъ води, снѣгове и калове, за да стигнатъ до черквата и училището[1]). При тия несгоди, отъ които роптала по-голѣмата часть отъ християнитѣ, прибавила се и друга несгода, която породила зависть и негодувание между християнитѣ отъ далечнитѣ махали. Въ онова врѣме (1855—1860 г.) най-заможни, най-„учени“ и най-набожни били Сивковци. Слѣдъ завземането черквата отъ свещеникъ Маноля който билъ отъ Сивковския родъ, всичкитѣ черковни и училищни почетни и платими длъжности ги завзели роднинитѣ му. Хаджи Волко (баща на попъ Маноля) станалъ епитропъ; зеть му Руско Ташовъ билъ условенъ учитель, а Хаджи Тодоръ (братъ на Х. Волка) и попъ Гочю си присвоили званието черковни и училищни настоятели. Поправки, доставки, земане-даване, приходи-разходи — всичко минавало прѣзъ рѫцетѣ на Сивковци. Смѣткитѣ си сами нареждали и сами ги провѣрявали. Разбира се, че при такова положение на черковно-училищнитѣ работи неможело да се не появятъ съмнѣния, зависти и негодувания. Въ „Бѣлювската“ и „Срѣщна“ махали нѣмало толкова

свирили съ „кеманчета“, а Аргиръ Гочю, Чиликътъ, попъ Маноль, Жюрнальтъ и Джеферь пили ракия, пѣли и гърмѣли съ пищове въ таванътъ. Жената на Джеферя готвила гостби и поднасяла ракия на пѣвцитѣ и свирачитѣ. По едно врѣме, когато всички били вече „наковани“ „начукани“, на Джеферя се пощѣло да се пошегува съ попъ Маноля. Сваля си Джеферъ чалмата и я туря на попъ Манолювата глава, а послѣдниятъ въ замѣна на това нахлузва калимявката си на Джеферовата бръсната глава. Смѣхъ и ревоть напълнили стаята, но комедията станала още по-смѣшна, когато попъ Маноль и Джеферь се хванали и залюлѣли хоро въ стаята. Джеферь игралъ като попъ, а попътъ като турски ходжа. Аргиръ Гочю, като се наситилъ да гледа комедията, свалилъ калимявката отъ главата на Джеферя и я хвърлилъ на дворътъ. Като видѣлъ това попътъ, свалилъ отъ главата си Джеферовата чалма и п . . . . въ нея. На слѣдниятъ день попъ Маноль спокойно си се молилъ въ черквата, като че „ни лукъ ялъ, ни на лукъ мерише“.

[1]) Разстоянието отъ „Бѣлювската“, „Срѣщната“ и „Марчовската“ махали до черквата е по-дълго отъ единъ километръ.

„учени“ и заможни лица, колкото Сивковцѣхъ, но имало хора съ твърди характери. На първо мѣсто между тѣхъ стояли Хаджи Радко, братъ му Велю и Киряковци. Бѣлювци не смѣели да се борятъ съ Сивковци съ цѣль да отнематъ отъ послѣднитѣ „голѣмството“, защото били по-слаби въ умствено и материялно отношение[1]); но да се борятъ съ цѣль *да се отцѣпятъ* отъ Сивковцѣхъ и Долномахалцѣхъ, това имъ се видѣло лесно осѫществимо и по-полезно, защото щѣли да се отърватъ и отъ *тѣснотата* на черквата, и отъ газене снѣговетѣ. Сивковци разбрали, защо ръмжатъ Бѣлювци и каква идея се е загнѣздила въ „проститѣ“ имъ глави, но кѫсно се сѣтили, какво трѣбва да направятъ, за да се потушатъ негодуванията.

Идеята да се съгради нова черква въ Чепеларе се породила най-първо у Митя Киряковъ. Послѣдниятъ и още мнозина други Чепеларски зидари градили прѣзъ 1857 год. черква въ едно Дедеагачко село. Единъ день, на обѣдъ Митю Киряковъ казалъ на другаритѣ си: „сае чьорква ще уградимъ скоро, та че ще си идимъ въ село. Ала знаите ли какво намислихъ? Ага са ворнимъ въ наше село, и ние да си направимъ нова чьорква въ нашена махало[2]).

— Бошъ лафъ, казалъ единъ отъ зидаритѣ и се извикалъ. Чьорква са ни прави съ празни роки и кесии. Ни видишъ ли, колко млого пари трѣбуватъ за чьорква. Утъ де да зомимъ ние солкува пари?

— Пари нетрѣбуватъ. Ще работимъ и ще я сторимъ, отговорилъ Митю Киряковъ и млъкналъ, защото другъ не му подкрѣпилъ думитѣ, освѣнъ Апостолъ Гергински, който удобрилъ идеята, но я намѣрилъ за мѫчно осѫществима.

Когато зидаритѣ си дошли въ Чепеларе, Митю Киряковъ казалъ на Хаджи Радка, какво е намислилъ да сторятъ, за да се освободятъ отъ „чорбаджилъкътъ“ на Сивковци. Хаджи Радко нищо не отговорилъ, но се дълбоко замислилъ. Обаче Митю Киряковъ не мълчалъ. Той почналъ да говори на всички Бѣлювци и Срѣщномахалци, че е срамотно и грѣшно да се оставятъ дѣцата и женитѣ „да боркатъ калове и снѣгове и да морзнатъ ду дѣ да утидатъ въ „Долнана“ махало на чьорква и шкульо“. Посѣтото сѣме паднало на здрава почва. Бѣлювци и Срѣщномахалци се размърдали и почнали явно да удобряватъ идеята за отцѣпване и съграждане на нова черква. Въ това врѣме Волку Пакульовъ (синъ на Дима Пакулятъ) запродавалъ една своя градина, находяща се въ „Срѣщната“ махала, близо до рѣката и „Бѣлювската“ махала. Велю и Хаджи Радко купили градината, но не казали защо я купватъ.

---

[1]) Хаджи Тодоръ билъ влиятеленъ и прѣдъ турскитѣ граждански власти, защото билъ уменъ и много заможенъ. Занимавалъ се съ абаджилъкъ, лихварство и търговия. Половината отъ всичкитѣ Чепеларски жители били заплетени у него съ земане-даване и други парични смѣтки.

[2]) Споредъ свидѣтелството на 80 годишния Гочю Киряковски.

Селенитѣ останали въ недоумѣние, като се научили за покупката на градината, защото Велю и Х. Радко имали много недвижими имоти, та се ненуждаели отъ нея. Едни казвали: „чьорква ще градятъ", други „дюкяне ще правятъ", трети викатъ „за кощи е купена градината[1])." Само Х. Радко и Велю знаели, защо сж купили градината, ала си мълчали. Тѣ чакали да узрѣе и се усвои отъ всички идеята на Митю Киряковъ, та че тогава да обадятъ на незнающитѣ и ги поканятъ на работа. Споредъ свидѣтелството на св. Маринъ и другитѣ съврѣменици, въ 1859 година на Петровденъ жителитѣ отъ „Бѣиювската", „Срѣщната" и »Марчовската" махали, по поканата на Веля и Х. Радка се събрали «на съборище» въ една ливада. Велю и Х. Радко седнали на срѣдата, а около тѣхъ насѣдали на колело другитѣ селени. До като се съберать всички Х. Радко мълчалъ, нъ щомъ видѣлъ че „събранието е въ пъленъ съставъ" подгъналъ си краката (седналъ на колѣни) и казалъ:

— Кумшие, дену купихме градина-на съ братъ ми Веля, отъ Волка, ни е за другу, а е за чьорква. Не мислимъ да градимъ тамъ нова чьорква. Какво мислите вие? Ще помагате ли да я уградимъ по гулема утъ «свети Атанасъ»? Ако ни не помагате, чи *ние съ Веля ще си я уградимъ самички*, ала ще стане по малка.

— Ще помагаме, ще помагаме! Какъ нищемъ да пумагаме? извикали всички.

— Ага е той, рекълъ Велю, дьоте ще запитамъ, кой колко пари ще даде и кой колко дене ще работи.

— Бива, бива, извикали нѣкои. Писувайте, кой пари, кой работене, кой овце и гувьода!

Велю, Х. Радко и Митю Киряковъ записали по 1000 гроша, Апостолъ Гергински 500 гроша, а останалитѣ отъ 50 до 200 гроша (въ пари овце и работа). Събрали се (на списъкътъ) 14,000 гроша[2]). Слѣдъ това събранието опълномощило Х. Радка и Веля да ходатайствуватъ, гдѣто трѣбва за снабдяването съ позволително (ферманъ), безъ което неможело да се почне постройката на черквата. Сивковци и Долномахалци, като се научили, че Бѣлювци записватъ и събиратъ пари за постройка на нова черква, възнегодували и захванали да прѣчатъ. Между Чепеларскитѣ християни се появили голѣми крамоли. Жителитѣ отъ „Марчовската" махала, на които черквата „св. Атанасъ" била тоже далече, изпърво съчувствовали на идеята да се съгради нова черква, по близка и тѣмъ, и обѣщали да помагатъ, но сетнѣ се отметнали.

(Слѣдва).

---

[1]) Споредъ запискитѣ на свещ. Маринъ Караджовъ.

[2]) Споредъ свидѣтелството на Радко Велевъ.